

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ З ОБДАРОВАНОЮ ДИТИНОЮ

У статті розглядаються підходи до розв'язування проблеми навчання і виховання обдарованої дитини. Аналізується стан готовності вчителів до здійснення відповідної діяльності. Пропонуються деякі поради стосовно організації роботи з обдарованою особистістю.

В сучасних умовах навчально-виховного процесу вивчення і використання індивідуальних особливостей дітей набувають все більшого значення. Сьогодні завдання освіти більше спрямовані не на оволодіння все зростаючою сумою знань, а на розвиток здібностей і пізнавальних інтересів школярів, підвищення їх активності в пізнавальній і практичній діяльності. Ефективність же такої навчальної роботи залежить, перш за все, від ступеня індивідуалізації пізнавальної діяльності, яка забезпечує відповідність вимог до кожного учня за його можливостями.

У нашій країні вивченню природи дитячих здібностей та обдарованості, розробці питань побудови процесу навчання і виховання, спрямованого на всебічний розвиток природних задатків, приділялася недостатня увага. Це пов'язано з тим, що протягом 30-80 рр. XX ст. у СРСР панувала ідеологія знеособленого усередненого підходу. Прихильники такої позиції називають даний підхід ідеєю рівних можливостей. Проте останнє передбачає якомога повніше розкриття всіх можливостей кожного, і аж ніяк не рівні результати.

За роки існування незалежної Української держави ситуація суттєво змінилася. Серед завдань реформування системи освіти одне з провідних місць посіла проблема формування нової генерації національної еліти. Сьогодні під керівництвом академіка В.О. Моляка та його послідовників О.І. Кульчицької, М.А. Гнатка, О.Л. Музики та ін. в Україні створено вітчизняну наукову школу, яка займається дослідженням проблеми обдарованості та розвитком творчого потенціалу особистості.

Отже, в сучасних умовах зростає інтерес до виховання і навчання обдарованих дітей. Проведене нами дослідження у школах Житомира та області дозволяють стверджувати, що обдаровані діти є практично у кожному класі і їх наявність коливається в межах 2-6 осіб і має тенденцію до зменшення від молодших до старших класів. Серед критеріїв, за якими педагоги вирізняють обдаровану дитину, вчителі молодших класів називають такі: успішність, активність, допитливість, участь у позакласній роботі, відвідування різноманітних гуртків, швидкість запам'ятовування та відтворення інформації. Вчителі старших класів виділяють дещо інші критерії: успішність, значні досягнення у різних видах діяльності, результативність участі в олімпіадах, творчі роботи, здатність дати відповіді на різноманітні запитання тощо.

Нами було проведено опитування педагогів у школах №12, №14, №21 та №22 міста Житомира з метою вивчення стану готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до систематичної цілеспрямованої роботи з обдарованими дітьми. Всього у дослідженні взяли участь 75 вчителів різних категорій. Було розроблено опитувальний лист, питання якого спрямовані на вивчення думки вчителів про наявність та кількість обдарованих дітей у сучасній школі (йшлося про загальну інтелектуальну обдарованість); про можливості та готовність вчителів здійснювати роботу з ними; про необхідність створення спеціалізованих навчальних закладів для обдарованих дітей.

Відповідаючи на запитання стосовно кількості у сучасній школі дітей обдарованих, більшість з опитаних вчителів зазначили, що обдарованих дітей, як правило, 1-3 учнів у кожному класі (особливо у цьому впевнені вчителі I (65%) та вищої (56%) категорій). При цьому тільки молоді вчителі, які нещодавно закінчили ВНЗ, вважають, що обдарованих дітей біля 70% від усіх учнів (таких педагогів виявилось лише 3% від загальної кількості респондентів). Зазначимо, що ця тенденція збігається з сучасним науковим розумінням поняття "обдарованість" і особистісно-зорієнтованим підходом до навчання й виховання, який розглядає кожну дитину потенційно обдарованою у певному виді діяльності (Рис. 1).

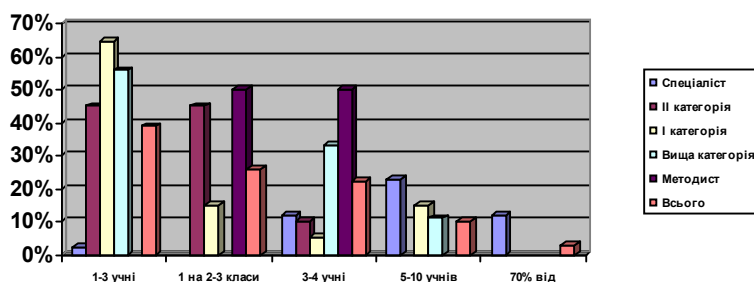

Рис. 1. Визначення кількості обдарованих учнів

Думки респондентів щодо питання готовності вчителів працювати з обдарованими дітьми розподілилися таким чином (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Думки вчителів стосовно готовності співпраці з обдарованою дитиною

№ п/п	Позиція респондентів	Абсолютна кількість респондентів	Кількість респондентів у %
1	Обдарованих дітей мало і кожний вчитель може працювати з ними	43	57
2	Обдарованих дітей мало, проте не кожний вчитель може працювати з ними	12	16
3	Обдарованих дітей доволі багато (70%), і кожний вчитель може працювати з ними	12	16
4	Обдарованих дітей доволі багато, проте не кожний вчитель може працювати з ними	5	7
5	Обдарованих дітей дуже мало (вони є навіть не в кожному класі), і не кожний вчитель може працювати з ними	3	4

Як бачимо, більшість учителів (57%) вважають, що обдарованих дітей мало, і практично кожен учитель може організувати систематичну та цілеспрямовану роботу з ними. Проте саме тут ми зіткнулися з суперечністю: хоча переважна більшість учителів і вважає за можливе для себе кваліфіковано здійснювати відповідну роботу з обдарованими учнями, 82% з опитаних не мають нічого проти, щоб така дитина навчалася у спеціалізованому навчальному закладі для дітей з особливими потребами.

Цікавими виявилися і підходи вчителів до вирішення цього питання залежно від їх категорії. Вважають себе готовими співпрацювати з обдарованими дітьми більшість учителів I (69%), II (60%) та вищої (58%) категорій. Учителі-методисти займають більш помірковану позицію: половина з них не вважають за можливе брати на себе відповідальність за підготовку обдарованих дітей.

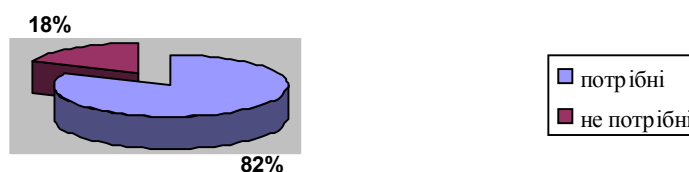

Рис. 2. Розподіл думок респондентів щодо необхідності створення спеціалізованих шкіл для обдарованих дітей

Відповіді респондентів на запитання "Чи потрібні для обдарованих дітей спеціалізовані навчальні заклади?" дозволили виявити протиріччя між потенційною готовністю і бажанням вчителів працювати з обдарованими дітьми.

Найвищий відсоток вчителів, які впевнені, що для особливо обдарованих дітей потрібні спеціалізовані навчальні заклади, спостерігається серед учителів вищої категорії (92%) та серед учителів-методистів (100%).

Респонденти, які вважають, що спеціалізовані навчальні заклади для обдарованих дітей не потрібні, пропонують студійні форми навчання, окремі класи за спеціальними програмами (ліцейні, гімназійні), здійснення індивідуальної роботи та диференційоване оцінювання знань учнів, які можуть бути здійсненими у навчально-виховному процесі звичайної школи.

Більшість же вчителів пропонує створювати спеціалізовані гімназії або профільні ліцеї для обдарованих дітей з 2-3-ма іноземними мовами. Ці навчальні заклади, на їхню думку, повинні обов'язково бути обладнані останніми досягненнями науки і техніки (комп'ютерні класи, бібліотеки, читальні зали, фонокабінети, лабораторії, художні майстерні тощо). Цей заклад також має бути навчально-оздоровчим з гарним спортивним залом, басейном, кімнатами для відпочинку. Важливо, щоб у класі було не більше 15 учнів, що дасть можливість індивідуально працювати з кожним учнем. Працювати тут повинні тільки найкращі, найталановитіші педагоги, спеціально підготовлені для співпраці з такими дітьми. Також цей заклад має організовувати продумане, змістовне дозвілля. Оскільки такі заклади будуть спрямовані на підготовку майбутніх вчених та науковців, необхідно здійснювати зв'язки з вищими навчальними закладами. Питома вага самостійної роботи учня має бути збільшена. Тут повинна панувати атмосфера пошуку, дослідження, поваги до знань. Необхідно також внутрішнє самоврядування.

Отже, у процесі обробки результатів дослідження нами було виявлено певні *суперечності* у думках та позиціях учителів. *По-перше*, більшість респондентів вважають, що практично кожен учитель може працювати з обдарованими дітьми, проте висувають надто високі вимоги до вчителів, які мають працювати з цією категорією дітей. *По-друге*, переважна більшість учителів (80%) вважає, що спеціалізовані навчальні заклади для обдарованих дітей необхідні, проте таких закладів створено надзвичайно мало. *По-третє*, нами було помічено тенденцію залежності адекватності та об'єктивності оцінки існуючої ситуації в школі від категорії вчителя.

На нашу думку, вчителі просто не готові до роботи з обдарованими дітьми. При цьому ми підтримуємо позицію значної кількості психологів і педагогів, що обдарованою є кожна дитина, але кожна обдарована по-своєму. Більшість же вчителів не готові враховувати у своїй діяльності обдарування кожної дитини. Як результат неспроможності вчителів роздивитися в дитині певні обдарування і допомогти реалізувати їх у практичній діяльності – особистість часто не може правильно обрати життєвий шлях, що негативно позначається на науковому та інтелектуальному потенціалі держави в цілому, на рівні її економічного та соціального розвитку.

Щоб успішно вирішувати завдання розвитку здібностей, схильностей та обдарувань учнів, необхідно глибоко знати їх індивідуальні особливості, здійснювати у процесі навчання і виховання індивідуальний та диференційований підходи, підтримувати віру у свої сили тощо. Враховуючи інтереси та індивідуальні особливості дітей, педагог активно впливає на них у процесі навчання і виховання, сам створює певні можливості для розвитку інтересів і потреб учнів, спрямовує формування їхньої індивідуальності. Вчитель, який працює з обдарованими дітьми, має добре орієнтуватися у знаннях стосовно психологічних особливостей дітей і перш за все вміти роздивитися в дитині ознаки обдарованості.

Ознаки обдарованості – це ті особливості обдарованої дитини, які проявляються в її реальній діяльності і можуть бути оцінені під час спостереження за її діями [1]. Ознаки явної обдарованості зафіксовані у її визначенні і пов'язані з високим рівнем виконуваної діяльності. Разом з тим про обдарованість дитини слід судити в єдності категорій "хочу" і "можу", тобто ознаки обдарованості охоплюють два аспекти поведінки даної дитини: інструментальний (і), який характеризує способи діяльності, та мотиваційний (м), який характеризує ставлення дитини до того чи іншого боку дійсності, а також до своєї діяльності.

Для обдарованих дітей характерний *випереджальний пізнавальний розвиток*. Вони володіють широким сприйняттям, надзвичайно допитливі щодо побудови того чи іншого предмета. Їм цікаво, чому світ такий, а не інакший, і що було б, якби зовнішні умови змінилися (м) [2]. Обдаровані діти схильні активно досліджувати все оточуюче (і). Вони володіють здатністю сприймати зв'язки між явищами і предметами та робити відповідні висновки (і). Відмінна пам'ять у поєднанні з раннім мовним розвитком і здатністю до класифікації допомагають такій дитині накопичувати більший обсяг інформації та інтенсивно її використовувати (і) [2].

Обдаровані діти володіють великим словниковим запасом (і) [3], із задоволенням читають енциклопедії, придумують нові слова й поняття, можуть одночасно займатися кількома справами. Більшість обдарованих дітей відзначаються різнобічністю інтересів, що й породжує схильність починати кілька справ одночасно.

Характеризуючись тривалим періодом концентрації уваги і великою наполегливістю у вирішенні завдань (і), (м), вони допитливі, активно досліджують навколишній світ і не терплять будь-яких обмежень своїх досліджень, здатні робити правильні висновки, із задоволенням беруться за складні й довгострокові завдання і не хочуть сприймати готової відповіді, можуть тривалий час концентрувати свою увагу на одній справі, буквально занурюються в цікаве їм заняття (м) [2]. Такі діти часто "перескакують" послідовні етапи свого розвитку.

Ще одна ознака обдарованості у дітей – це *психосоціальна чутливість*. Такі діти виявляють загострене почуття справедливості (м) [4]. Вони пред'являють високі вимоги до себе і оточуючих (м), володіють живою уявою, творчістю, винахідливістю і багатою фантазією. Почуття гумору відмінне від ровесників (м) [2]. Обдарованим дітям не вистачає емоційного балансу, вони нетерплячі та поривчасті. Часто для них характерне перебільшення жахливого, чутливість до невербальних сигналів оточуючих (м) [2]. Можливий розвиток негативно-самосприймання (м), виникнення труднощів у спілкуванні з ровесниками (і). Ці діти часто володіють екстра-сенсорними здібностями, негативно оцінюють самих себе. Часто вони намагаються вирішувати проблеми, які їм непосильні, і все ж у розв'язанні деяких досягають успіху.

Щодо *фізичного розвитку*, то обдаровані діти відзначаються високим енергетичним рівнем (і). Інколи вони відчують труднощі з тонкою руховою координацією, візуальним сприйняттям і механічним рухом.

Ровесників і оточуючих людей часто дратує звичка обдарованих дітей виправляти інших. Як захисну реакцію на непорозуміння їх ровесниками вони часто використовують глузування. Якщо обдарована дитина не має друзів серед ровесників, вона прекрасно спілкується з дорослими.

Психологічні особливості дітей, що демонструють обдарованість, можуть розглядатися як ознаки, що супроводжують обдарованість, але не обов'язково породжують її. Але навіть наявність кількох ознак має привернути увагу спеціаліста і мотивувати його на детальний і тривалий аналіз кожного конкретного індивідуального випадку.

Вчителю, який працює з обдарованою дитиною, слід дотримуватися деяких порад, а саме:

- ✓ не можна постійно розхвалювати кращого учня. Не слід виділяти обдаровану дитину за індивідуальні успіхи, краще заохотити її до спільних занять з іншими дітьми;
- ✓ не варто часто використовувати елементи змагальності у класі, де є обдаровані діти. Вони частіше від інших будуть виходити переможцями, що може викликати неприємне ставлення до них;
- ✓ необхідно пам'ятати, що у більшості випадків обдаровані діти погано сприймають суворо регламентовані заняття, де повторюються одні й ті самі види діяльності.

Готовність педагога до співпраці з обдарованими учнями визначається наявністю у нього певних професійних якостей, насамперед теоретичних знань і практичного досвіду. Основним елементом спеціальної підготовки вчителя є його стажування у класі, де обдаровані діти складають лише частину загального колективу учнів. Дослідники і спеціалісти у сфері підготовки кадрів для навчання обдарованих дітей розробили ряд положень відносно знань, умінь та навичок, якими повинні володіти вчителі талановитих учнів, серед них: уміння будувати навчання відповідно до результатів діагностичного обстеження дитини; модифікувати навчальні програми; стимулювати когнітивні здібності учнів; працювати за спеціальним навчальним планом; консультувати учнів.

Завжди слід пам'ятати, що обдаровані діти більш вимогливі, вони задають більше запитань, ніж їхні однолітки із середніми здібностями. У таких умовах важливим елементом професійної майстерності вчителя є знаходження індивідуального підходу до обдарованих дітей і вміння запропонувати їм такі види діяльності, які б відповідали їх запитам і здібностям. Для цього вчитель повинен володіти ефективними методами викладання, які мають за мету надання допомоги учневі в оволодінні знаннями; відповідають рівню їх інтелектуального і соціального розвитку; відповідають етапам розвитку пізнавальних здібностей обдарованого учня;

Важливо, щоб учитель проявляв доброзичливість, оцінюючи діяльність обдарованих учнів. Це необхідно для набуття впевненості в собі і в своїх здібностях. Слід враховувати, що обдаровані діти завжди потребують негайного заохочення. Дуже часто вони демонструють можливість працювати над завданням цілими днями і навіть тижнями, не виявляючи будь-якого нетерпіння.

Компетенція вчителя є важливим фактором у використанні спеціальних методів навчання. Саме вчитель створює атмосферу, яка може надихати учня або руйнувати його впевненість у собі, заохочувати чи пригнічувати інтереси. Щоб створити таку атмосферу, педагог повинен використовувати творчі методи у вихованні: стимулювати бажання учнів працювати самостійно; заохочувати до роботи над проектами, запропонованими самими учнями; переконувати учнів у тому, що вчитель є їхнім однодумцем; заохочувати до максимальної захопленості у спільній діяльності; виключати будь-який тиск на дітей, створювати розкріпачену атмосферу; надавати дитині свободу вибору галузі застосування своїх здібностей, методів досягнення мети і т.д.

Разом з яскраво вираженими інтелектуальними здібностями і відповідною загальноосвітньою підготовкою бажано було б, щоб учитель володів здібностями в будь-якій із сфер музики, образотворчого чи драматичного мистецтва, хореографії тощо.

Отже, до якостей, якими бажано володіти вчителю для роботи з обдарованими дітьми, слід віднести доброзичливість і чуйність, почуття гумору, емоційну стабільність, живий та активний характер, цілеспрямованість і наполегливість, схильність до самоаналізу і постійного самовдосконалення тощо. Крім цього, безумовними вимогами є педагогічна і спеціальна освіта, знання особливостей психології обдарованих дітей, високий рівень інтелектуального розвитку тощо.

Основним завданням вчителя у роботі з обдарованою дитиною є пошук індивідуальних шляхів співпраці. Необхідно враховувати вже сформовані нахили дитини, не припускати нівелювання особистості дитини – "вирівнювання" її здібностей. Активна спрямованість занять відповідно до її схильностей, широкий доступ до джерел різноманітної інформації для самостійної роботи – основні умови ефективного розвитку здібностей та обдарувань кожної особистості.

*****

1. Концепция одарённости // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 5-10.
2. Одарённые дети // Под ред. Г.В.Бурменской, В.М.Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
3. Сущенко Т.І. Характерні особливості обдарованих дітей // Початкова школа. – 1994. – №2. – С. 10-11.
4. Круглова Л. Что делает человека счастливым? // Народное образование. – 1998. – № 8. – С.26-28.

Матеріал надійшов до редакції 1.11.2004 р.

Антонова Е.Е. Особенности работы учителя иностранного языка с одарённым ребёнком.

В статье рассматриваются подходы к решению проблемы обучения и воспитания одарённым ребёнком. Анализируется состояние готовности учителей к осуществлению соответствующей деятельности. Предлагаются некоторые советы относительно организации работы с одарённой личностью.

Antonova E.E. Specific of Dealing with Gifted Child in Foreign Language Teaching.

The paper considers approaches towards teaching and bringing up gifted children. It also analyzes the requirements to be met by English language teachers and suggests recommendations for the management of the teaching process